

SÚWRETLEW ÓNERINDE KOMPOZICIYANI SHÓLKEMLESTIRIW USILLARI

Abatov Jalg'asbay Orinbaevich

Qazaqbaev Elaman Alpamis uli.

e-mail: jabatov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20828346>

***Annotaciya.** Bul maqalada súwretlew hám ámeliy kórkem ónerdi oqıtıwda kompozitsiyanıń áhmiyeti kórsetilgen. Kompozitsiyalıq uyqashlıq tiykarında shólkemlestirilgen teoriyalıq procesiniń oqıwshılardıń dóretiwshilik, logikalıq hám estetikalıq pikirlewdi rawajlandırıwdaǵı ornı analizlengen. Sonday-aq, kompozitsiyalıq uyqashlıqtı ámelge asırıwdıń nátiyjeli metod hám usılları kórip shıǵılǵan.*

***Gilit sózler:** Kompozitsiya, súwretlew óneri, ámeliy kórkem óner, uyqashlıq, dóretiwshilik, kórkem sheshim, assimetriya, simmetriya.*

Kompozitsiya (latinsha compositio - jıynaw, bólew) - mazmunı, xarakteri hám maqseti menen belgilenetuǵın hám kóp tárepten onıń aqlın belgileytuǵın shıǵarmanıń qurılısı.

Kompozitsiya kórkem formanıń eń zárúrli, úyreniwshi elementi bolıp, shıǵarmaǵa birlik hám pútinlik beredi, onıń strukturalıq bólimlerin bir-birine hám pútinlikke boysındıradı.

Kompozitsiyanıń ilimiy hám stilistik tiykarlanıwı múmkin emesligi haqqındaǵı qaǵıyda jol menende, suwretlew óneriniń hár qanday túri, sonday-aq reńlisúwret shıǵarmasınıń kompozitsiyası aldınan oylap tabılǵan. Sızılmashılıq hám reńlisúwretti úyreniw tiykarları kompozitsiya nızamlıqları menen bekkem baylanıslı. A. A. Deineka

Kompozitsiya - bul súwretshiniń óz sezimlerin ańlatıw ushın óz qālewinde bolǵan túrli elementlerdi dekorativ tárizde jaylastırıw kórkem óneri bolıp tabıladı. Suwretde hár bir bólim kórinedi hám ol ushın arnalǵan roldi, úlken yamasa kishi roldi oynaydı. Sol sebepli suwretke baha qospaytuǵın hár qanday zat paydasız bolıp esaplanadı.

Barlıq sesler uyǵınlıǵı qatnasları tabılǵannan keyin, nátiyjede sesler uyǵınlıǵınıń janlı akkordı, muzikalıq kompozitsiyanıń muwapıqlıǵına uqsas uyqashlıq payda bolıwı kerek.

Súwretlew ónerinde kompozitsiya nızamların jaqsı úyrenip, túsingen súwretshiler professional dārejede kompozitsiyalıq kartinalar jarata aladı.

Shıǵarma, yaǵnıy uyqashlıq jaratıwda onıń eki zárúrli shártin orınlaw zárúr: birinshisi - teń salmaqlılıq, ekinshisi - birlik hám baǵınıw. Bul kompozitsiyanıń tiykarǵı nızamları.

Keliń, kompozitsiyalıq teń salmaqlılıqqa toqtalıp ótemiz. Bul onıń barlıq elementleri bir-biri menen teń salmaqlasqan kompozitsiya jaǵdayı bolıp tabıladı. Biraq, bul túsinikti muǵdarlardıń ápiwayı teńligi menen aralastırıp jibermeu kerek.

Teń salmaqlılıq kompozitsiyanıń tiykarǵı massalarınıń jaylasıwına, kompozitsion oraydıń dúziliwine, kompozitsiyanıń plastik hám ritmik dúzilisine, onıń proporcional bóлиндilerine, bólek bólimlerdiń bir-biri menen hám pútinlik penen reń, tonal hám tekstura qatnaslarına baylanıslı.

Solay etip, biz juwmaq etiwimiz múmkin, kompozitsiyanıń quralları hám nızamlarınıń hesh biri jalǵız ózi yamasa óz-ara baylanıslı bolǵan teń salmaqlılıqtı jaratpaydı.

Eger súwretshi óziniń dóretiwshilik izertlewlerinde suwretlew ónerin jáne de ańlatpalı jaratıw ushın qurallardan birin aktivlew qóllawdı baslasa, bul jantasıwdıń nátiyjesi miynetniń pútkil kompozitsion dúzilisin qayta bahalaw bolıwı kerek. Onıń koefficientlerdi ózgartiw, kompozitsiya elementleri sanın kóbeytiw yamasa kerisinshe kemeytiw, sesler uyǵınlıǵı hám reń qatnasların qayta kórip shıǵıw hám taǵı basqalardı kórip shıǵıw kerek bolıwı múmkin.

Súwretshilerdiń súwretlerin kórip shıǵıp atırǵanda, olar birinshi náwbette temaniń ashılıwı, syujettiń reń-bereńligi, dóretpe sheshiminiń reń-bereńligi hám soǵan qaramay, aktiv qurılısına itibar beriwin kóresiz súwret, ol teń salmaqlı, onıń ramkasınan hesh nárese buzılmaydı.

Solay etip, K. S. Petrov-Vodkinniń " Qızıl attıń shomılıwı" shıǵarmasında súwret tegisliginde jaqtı reń noqatı tutilǵan. Súwretshi bunday teń salmaqlılıqqa qanday eristi? Qanday qurallar menen ol buǵan eristi?

- Kórkem sheshimniń pútinligi hám áhmiyeti háreket hám statikanıń, tegislikniń jetiliskentli hám muwapıqlıǵı, ıssı hám suwıq reńler kontrastı nátiyjesinde júzege kelgen. Haqıyqattan da, eger kartina tegisligi attıń tegis hám jaqtı to'yingan qızıl reńi menen ornatisa, ol jaǵdayda súwretniń tereńligi tekǵana tolqın sızıqları hám fondagı ciflardıń baǵdarları emes, bálki qızıl reńge kerı bolǵan suwdıń jasıl reńi menen de belgilenedi.

Háreket de uyqas tárizde sheshilgen. At kartina boylap on tárepten shepke jiljıydı, biraq suwretniń monumental tábiyatı málim kompozitsion turaqlılıqtı talap etkenligi sebepli, avtor gruppaga ayırıqsha músınshilik esteligi retinde qaragan. Attıń aldınǵa jılıswın keyin basıp súyenip at ústinde otırǵan bala túsi toqtatadı. Ulıwma alganda, bul gruppanıń qararı súwretniń barlıq elementleri hám bólimleriniń ájayıp teń salmaqlılıǵın jaratadı, kartina tegisligin tastıyıqlaydı jáne onı buzadı, kúshli háreketti kiritedi jáne onı neytrallaydı, súwretti kontrast reń menen shegarasına to'yindiradı, súwretshi formanıń ayırıqsha keskinligine hám usınıń menen birge, úlken plastikalıq uyqashlıqqa erisedi. Geyde biz ushın málim bir dóretpe avtorlarınń niyetlerin túsiniw qıyın.

Kóbinese, jumıs processinde súwretshiler bólek reńli daqlardı qosqan, olardıń kólemin asırǵan, jumıstı juwmaqlawǵa, onıń teń salmaqlılıǵına erisiwge járdem beretuǵın detallar menen to'yingan.

Tematikalıq jumıslarǵa kelsek, avtorlar tiykarınan eskiz hám súwret ushın izertlewlerde ózleriniń kompozitsiyalıq izertlewlerin júrgizedi hám arnalǵan suwretti jaratıw ushın zárúr bolǵan eń qızıqlı plastikalıq sheshim ústinde isleydi. Elementlerdiń túrli konstruksiyaların snap kóriw, plastik birikpeler hám reń sxemaların kóp márte oynaw arqalı olar súwret tegisliginde teń salmaqlılıqqa erisedi. Bul sesler uyǵınlıǵınıń sáwlelendiriliei daqtıń reń menen to'yinganlıǵın kemeytiw yamasa asırıwda, noqat siluetin quramalılastırıwda yamasa kerisinshe, muǵdarlıq ózgeriwde, kompozitsiyalıq oraydıń áhmiyetin asırıwda, ritmik konstruksiyanı aktivlestiriwde ańlatılıwı múmkin uyqas kompozitsiyalar, túrli texnikalar jaratılıwına úles qosıw, olardan paydalanıw dóretpelerdi jáne de jetilistiriw, olardıń dúzilisin tártipke salıw, klassik miyraslardıń áhmiyetin túsiniwge járdem beredi. Dóretiwshilik pikir hám yosh, álbette, tiykarǵı esaplanadı.

Keyin jumıs payda boladı hám sonnan keyin ǵana teoriyalıq tiykar, "mektep". Bul kóp ásirlik dóretiwshilik bilim - jańa ashılıw procesi bolıp tabıladı. Eger málim bir kórkem óner turiniń rawajlanıwın tariyxıy vertikalda kórip shıqsaq, dóretiwshilik rawajlanıw kóbinese turaqlılıq

yamasa hátte tómenlew dáwiri menen keshiwin kóriwimiz múmkin, bul dáwirde aldingı tabıslardı túsiniw ushın aktiv jumıs alıp barıladı, teoriyalıq tiykar jaratıladı hám keyingi rawajlan ıwdı tayarlaytuğın nağıslar ashıladı. Teń salmaqlılıq simmetrik bolmağan hám assimetrik kompozitsiyalarda túrlishe kórinetuđın boladı. Simmetriyanıń ózi kompozitsiyadagı teń salmaqlılıqtıń kepilligi emes. Simmetrik bolmağan element hám tegislik arasındagı muğdarlıq ayırmashılıq (yamasa bólimler hám pútinlik arasındagı uyqaspawshılıq) vizual túrde teń salmaqlılıqsız boladı. İnsan mudamı sırtqı kórinisler teń salmaqlılıgına itibar beredi, bul bolsa tolıq psixologiyalıq qolaylıq hám sub'ekt-keńisligindegi ortalıqta jasawdıń muwapıqlıgın jaratadı.

Simmetriyalıq bolmađan kompoziciyani assimetriyalıq kompoziciadan kóre teń salmaqlı bir qansha ańsat hám bul ushin ápiwayılaw qurallar arqalı erisiledi.

Tuwrı tabılđan simmetriyalı bolmağan kompozitsiya, qurılıstıń quramalıgına qaramastan, tezlik penen sheshim qabil etiledi. Asimetriyalı bolđanlar geyde kóbirek waqıt talap etetuğın sáwlelendiriwdi talap etedi hám az-azdan kórinetuđın boladı.

Biraq, simmetriyalı bolmağan kompozitsiyanıń jáne de ańlatpalı ekenligi haqqındağı dawa nadurıs. Kórkem óner tariyxı tastıyıqlaydı,

uyqashlıq nızamlarına kóre assimetriyalıq tárzde dúzilgen kompozitsiyalar kórkem baha kózqarasınan simmetriyalılardan hesh qanday kem emes. Miynettiń konstruktsiyası yamasa dúzilisın tańlaw avtordıń kórkem qarawına, anıq kórkem suwretti jaratıw ushın jáne de ańlatpalı kompoziciyani tabıw qálewine baylanıslı.

Simmetriyanıń eń kóp qollanılatuğın túrleri vertikal yamasa gorizontal kósherge iye ayna simmetriyası, oraylastırılđan simmetriya hám múyesh simmetriyası bolıp tabıladı. Simmetriya arxitektura, dekorativ hám ámeliy kórkem ónerde aktiv qollanıladı, kemirek tez-tez dáskeklı reńlisúwret, grafika hám músinshilikte qollanıladı. Bul usıl, ásirese, unamlı temalar ushın júdá maqul keledi, sebebi ol tamashagóy itibarın ishki ekilenbesten suwretlengen formağa qaratıwđa múmkinshilik beredi.

Sol sebepli simmetriya diniy suwretde júdá aktiv qollanılgan. Eger biz pravoslav shirkewiniń ikonostazınıń quramına dıqqat penen qarasaq, onıń vertikal dúzilisın kóremiz. Shiraylı qurılıs arxitektura detalları menen sáwlelendirilgen bolıp, olar putaq sıyaqlı kósherge ornatıladı.

Biraq, dıqqat penen úyrenip shıqqannan soń, simmetriyadan májburiy iyiwlerdi (shashlardıń buyralarında yamasa diywal relefiniń tereńliginde) de kóriw múmkin, bul bolsa bul usılđa málim bir gózzallıqtı beredi hám " nadurıs" simmetriyanı jaratadı. Biz orayđa dıqqattı tartatuđın oraylastırılđan simmetriyanı, sonıń menen birge, múyesh simmetriyasın eskertip óttik.

Oraydan ayrıqsha bolıp esaplanıw, ol háreketti jaratadı. Orayđa qaray háreket oraydan qashıwshı, oraydan alıslaw oraydan qashıwshı.

dekorativ-ámeliy kórkem ónerde keń qollanılgan hám keń tarqalđan: ılaydan islengen ıdıslardı boyawda, shıra qalpaqlar dizaynında, interyerdegi pol ústilerinde hám basqalar.

Simmetriya tekđana tegis kompozitsiyalarda bolıp qalmastan, bálki tegis emes keńislikte de qollanıladı. Sonı atap ótiw kerek, 20 -ásirdiń baslarında tezlik, narazılıq, logikasızlıq hám basqalar ásirinde simmetriya azmaz fonđa ótip, assimetriyalıq kompozitsiyağa berdi.

Asimmetriyadan paydalanıw, avtor aldında turǵan wazıypalarǵa qaray, gruppа yamasa elementler toparların jaylastırıw kerek bolǵan tegislikke aktivlew jantasıw imkaniyatın beredi.

Bunday jaǵdaylarda kompozitsiyani teń salmaqlı qılıw bir qansha qıyın, biraq onıń ushın reń jáne onıń to'yinganlıǵı, forma hám onıń konfiguraciyası,

tegislikte baǵdarlaw, tekstura, sonıń menen birge uyqastırıw quralları: ritm, koefficientler, kontrast, nuans hám masshtab sıyaqlı suwretleytuǵın qurallar bar.

Kompozitsiyadagı uyqaslıq, onıń tiykarǵı hám zárúrli shárti - teń salmaqlılıq haqqındaǵı birinshi sáwbet bizni hámme zat bir-birine baylanıslı degen logikalıq juwmaqqa alıp keldi: elementlerdiń sanı, olardıń

konfiguraciyası, kompozitsion tegislik hám bir-biri menen baylanısı, reńi, sesler uyǵınlıǵı hám teksturalı sheshimi hám basqalar.

Sonday eken, bir uyqaslıq nızamınıń orınlanıwına erisiw ushın ekinshi nızam shártlerin - birlik hám baǵınıwdı orınlaw kerek. hám kerisinshe: jumıstıń birligin, pútinligin jaratıw arqalı siz onıń teń salmaqlılıǵı mashqalasın sheshesiz. Tek sol eki shártti atqarıp, siz uyqas kompoziciya jaratqanıńızdı aytiwińız múmkin. Biraq bul shártlerdi orınlawǵa járdem beretuǵın uyqaslastırıw quralları haqqında umıtpań. Bular koefficientler hám kólem, kontrast, nuans hám ayriqshalıq, ritm.

Tómende olar haqqında soylesemiz.

Samolyotda teń salmaqlılıq sezimin rawajlandırıw, kompoziciyanıń simmetriyalıq qurılısın tolıq ózlestiriw ushın bir qatar shınıǵıwları orınlawǵa háreket etiń. Bul jaǵdayda islewdiń eń nátiyjeli usılı applikaciya texnikasınan paydalanıw bolıp tabıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Zamanagóy pedagogikalıq texnologiyalar tiykarları. - T.: Fan, 2020.
2. Súwretlew ónerin oqıtiw metodikası. - T.: "Ilm Zıyo," 2019.